

**ИШ КАГАЗДАРЫН МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДЕ ЖҮРГҮЗҮҮНҮН
АЗЫРКЫ АБАЛЫ ЖАНА АНЫ ЖАКШЫРТУУНУН ЖОЛДОРУ****СОСТОЯНИЕ ВЕДЕНИЯ ДЕЛОВЫХ БУМАГ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ
ЯЗЫКЕ И ПУТИ ИХ УЛУЧШЕНИЯ****THE CURRENT STATE OF CLERICAL WORK STATE LANGUAGE
AND THE WAYS OF ITS IMPROVEMENT**

Бул макалада иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнүн абалы аныкталып, аны жакшыртуунун жолдору сунушталды. Автор иш кагаздарын кыргыз тилинде жазууга үйрөтүүдөгү тажрыйбасы менен алмашууга аракеттенди.

Ачкыч сөздөр: иш кагаздар, ыкма, мамлекеттик статус.

В данной статье определено состояние ведения делопроизводства на государственном языке, а также предложены пути по его улучшению. Автором была предпринята попытка поделиться опытом по обучению составления деловых бумаг на государственном языке.

Ключевые слова: делопроизводство, метод, государственный статус.

In this article was defined condition of record keeping in official language, also was offered ways for his improvement. It was made an effort to share with experience in teaching of composing business papers in official language by author.

Keywords: office work, method, state status.

Улутту улут катары таанытып, башка улуттардан айырмалап турган бул анын тили. Улуттук тил ар бир улуттун маданиятын, тарыхын, каада-салтын, үрп-адатын аныктоочу негизги факторлордун бири.

Азыркы күндө Кыргызстанда мамлекеттик тилди өнүктүрүү маселеси актуалдуу болуп эсептелет. Кыргызстан көз карандысыздыкты алган жылдары мамлекеттик тилди колдоо боюнча жакшы аракеттер жумшалган, ошондой болсо да азыркы мезгилде кыргыз тилин колдонуунун чөйрөсүн кеңейтүүдө, биринчи кезекте мамлекеттик башкаруу, иш кагаздарын жүргүзүү жана кесиптик коммуникация чөйрөсүндө, ошондой эле жогорку билим берүү системасында коомчулук күткөндөй жакшы жагына карай өзгөрүүлөр талаптагыдай болбой жатат. «Мамлекеттик тил республиканын бардык окуу жайларында окутулуп жаткандыгына карабастан, кыргыз тили эне тили болуп эсептелбеген жарандардын ондон бир бөлүгү гана бул тилди билет»[1].

Бүгүнкү күндө мамлекеттик тилдин өнүгүшүнө ар тараптуу кам көрүлүп, Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча улуттук программанын кабыл алынышы коомчулуктун алдына көптөгөн милдеттерди коет.

Кабыл алынган Улуттук программанын алкагында биринчи кезекте республикабызда мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча жылдары аныкталып, жетиштүү каражат бөлүнүп берилди. Тактап айтканда, программаны турмушка ашыруу үчүн талап кылган каражаттардын көлөмү 476 миллион 245 миң сомду түздү. Бөлүнгөн бул каражат:

- мамлекеттик тилдин бириктирүүчү ролун күчөтүүгө; мамлекеттик тилди республиканын коомдук турмушунун бардык чөйрөлөрүндө толук жана кеңири колдонууга жетишүүгө;

- иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүгө багытталды.

2013-жылы эки маанилүү документ кабыл алынды. Биринчиси, “Мамлекеттик тил жана муниципалдык кызматчыларды мамлекеттик тилге окутуу жана иш кагаздарын жүргүзүүнү мамлекеттик тилге өткөрүү боюнча чаралар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 05.03.2013 №114 токтому, ал эми экинчиси, “Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча чаралар жөнүндө Кыргыз Республикасынын Президентинин 01.07.2013-жылы № 115 Жарлыгы менен 21 кишиден турган, курамына Кыргыз Республикасынын ЖК депутаттары, Кыргыз Республикасынын Президентинин Аппарат кызматкерлери, министрлер, тилчи-окумуштуулар, практик-мугалимдер, коомдук уюмдардын өкүлдөрү кирген документтер болду.

Токтомдогу негизги багыт иш кагаздарын жүргүзүү системасына багытталды. Бул система жарандардан тилди жогорку деңгээлде билүүнү талап кылган кесиптик иштин чөйрөсү. Азыркы мезгилде кыргыз тилин кесиптик коммуникацияда колдонуу боюнча туруктуу салтты калыптандыруу зарыл. Бул проблеманы чечүү кесиптик билим берүү менен түздөн-түз байланышкан. Жогорку билим берүүнүн ушул этабында адистерди даярдоо жүргүзүлөт жана алардын кесиптик ой жүгүртүүсү калыптанат. Ушуга байланыштуу орто кесиптик жана жогорку окуу жайларында филологиялык эмес багыттагы адистерди мамлекеттик тилде кесиптик жактан даярдоону камсыз кылган бөлүмдөрдү түзүүнүн зарылчылыгы пайда болууда. Программада иштин кесиптик чөйрөсүндө мамлекеттик тилдеги атайын терминологияны жигердүү колдонууга түрткү берген механизмдерди киргизүү каралган.

Ал эми мамлекеттик тил билүүнүн деңгээлин баалоо системасы тил билүүнүн деңгээлин баалоонун эл аралык шкаласына ылайык жүргүзүлөт.

Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү практикасы министрликтерде, жогорку, орто окуу жайларында, ар кайсы өкмөттүк мекемелерде улантылып жатат. Бул ишке дем берүүгө багытталган Кыргыз Республикасынын Билим жана илим министрлигинин аракеттери жана атайын буйруктары коомчулукка жакшы талап болууда.

Жарандык маанидеги айрым документтер (арыз, өмүр баян, тил кат, түшүнүк кат ж.б.) кыргыз тилинде мурун эле колдонулуп келген. Эл аралык коомчулукта Кыргыз Республикасы деген өзүнчө мамлекеттин пайда болушу келечекте иш кагаздарынын толук мааниде жана биротоло кыргыз тилинде угулуп, жазылып жана сүйлөнүп турушун шарттап тургандыгы белгилүү.

Иш жүзүнө келгенде мамлекеттик маанидеги бул талаптар азыноолак аткарыла баштаганы менен айрым аймактарда, шаарларда, көп улуттуу элдүү пункттарда иш кагаздарын жүргүзүү оңой эместигин практика жүзүндө көрүп отурабыз.

Иш кагаздары жаатындагы абалды бүгүнкү күндө республика боюнча алсак, Ош, Жалал-Абад, Баткен, Талас жана Нарын облустарында иш кагаздары мамлекеттик тилде жүргүзүлүп келе жатат. Ал эми Чүй облусунда, Бишкек шаарында иш ойдогудай эмес десек жаңылышпайбыз, анткени мамлекеттик тилдин өнүгүшүнө жана иш кагаздарын жүргүзүүгө терс таасирин тийгизген бир топ факторлор бар. Биздин пикирибизде аларга:

- мамлекеттик башкаруу мекемелерде жетекчилердин тез-тез алмашып туруусу;

жетекчилердин мамлекеттик кызмат ишине кайдыгерлик мамиле кылуусу;

- жетекчилердин иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүгө талап койбогондугу;

- иш кагаздарды жүргүзүүнүн терминдик аппараттарынын начар иштелиши ж.б.

2010-жылды республикалык масштабда “Мамлекеттик тил кербени” иш-чарасын жүргүзүүнүн негизги максаты республика аймагындагы иш кагаздарын Мамлекеттик тилде жүргүзүлүшүнө, алардын сабаттуу жазылышына көмөк көрсөтүү болгон. Тил

кербенинин сапары байсалдуу болуп, көп аймактарда иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү жолго коюлуп келе жатат. Дагы деле болсо, Чүй, Ысык-Көл облустарында Бишкек шаарында жана борбордук бийликтерде иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү маселеси курч бойдон турат. Буга далил, кечээ жакында 2015-жылы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши Улуттук илимдер академиясы менен бирдикте “Мыйзам чыгаруудагы мамлекеттик тил маселелери” аттуу республикалык илимий-практикалык конференция өткөрдү.

Конференцияда 4 секция иштеп, иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүдө орфографиялык, терминологиялык жана котормо **маселелерине** кенири токтолду. Андан сырткары айрым мекеме уюмдарда, мисалы, Адилет министрлигинде, Биринчи май районунда иш кагаздары мамлекеттик тилде даярдалып, расмий тилге которулуп жаткандыгы жөнүндө баса белгиленди. Иш кагаздарын сабаттуу жүргүзүүгө жетишүү үчүн ар бир мекемеде мамлекеттик тил саясатын системалуу жүргүзгөн адистердин болушуна токтолушту.

Ушул расмий документтердин негизинде азыркы убакта Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин жана Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын кызматкерлерин кыргыз тилине үйрөтүү жана иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү жолго коюлуп келе жатат. Аталган мекемелерде КУУнун кыргыз филологиясы факультетинин кыргыз тили жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасынын профессорунун милдетин аткаруучусу З. Сарылбекованын окутуу программасы боюнча сабак өтүлөт. Анын чоңдорго кыргыз тилин үйрөтүү тажрыйбасы Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин баштоочу топтору жана башка улуттардын өкүлдөрү үчүн жазылган кыргыз тили окуу китебинде чагылдырылган (бул эмгек өңдүрүштө). Жогорудагы мекемелердин кызматкерлеринин жоопторунан иш кагаздарынын мамлекеттик тилде жүргүзүлүп жаткан азыркы абалы жөнүндө маалымат ала алабыз деген ойдобуз.

Кызматкерлер сурамжылоонун төмөндөгүдөй суроолоруна жооп беришти:

1. Мамлекеттик иш кагаздардын тили боло албаган тилди мамлекеттик тил деп атай алабызбы?

2. Эмне үчүн иш кагаздарын мамлекеттик тилде жазбай, орус тилинде жазылган иш кагаздарынан которулуп жатат?

3. Эмне үчүн кызматкерлер өз ара кыргыз тилинде сүйлөшө алышпайт?

(I) Сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча айрым кызматкерлердин жообун сунуштап кетели.

1. Мамлекеттик иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзгөндө гана кыргыз тили мамлекеттик тили боло алат.

2. Мамлекеттик тилде иш кагаздарын жазыш үчүн кыргыз тилинин грамматикасын, жазуу эрежелерин жана пунктуациясын жакшы билүү керек.

3. Кызматкерлердин көпчүлүгү орус мектепти бүтүрүшкөн. Алар кыргызча сүйлөшүү үчүн кыргыз тилин үйрөтүү курстарына барышы керек. Алардын ой жүгүртүүлөрү да орус тилинде. Узак мөөнөттөгү курска барууга жетекчилерден уруксат жок. Ал эми 1 айлык курстар кыргыз тилинде иш кагаздарын жазууга эмес, пикир алышууга да жетишсиздик кылат.

4. Колдонулуучу бирдей терминдик сөздүк жок.

(II) Мен кыргыз классын бүтүрсөм дагы, мага иш кагаздарын кыргыз тилинде жол-жоболоштуруу кыйынчылыкты туудурат. Талапка ылайык жазуу үчүн иш кагаздарынын функционалдуу стилин өздөштүрүш керек. Жетекчилер тарабынан катуу талап болмоюнча, иш кагаздары орус тилинде жазылып же которулуп келе берет го.

Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү курстары иш убактысында уюштурулат, ал ойдогудай натыйжа бере албайт.

(III) Менин жеке пикиримде, ар бирибиз өз ниетибизди коюп, мекенчилдик аң-сезимибизди ойготпосок, баягы эле эмне үчүн? эмнеге? ким буга жооптуу? деген суроолордун тегерегинен чыкпай жүрө беребиз.

Эң башкысы үйдө, бала бакчаларда жана коомдук жайларда кыргызча сүйлөшүү керек. Сени курчаган чөйрө орус тилинде болсо, ким менен кантип кыргызча сүйлөшө аласың? Орус мектептерде кыргыз тили сабагын начар окутат. Кыргыз тилинде сабаттуу жазмак түгүл, кыргызча сүйлөшө да алышпайт.

Мына ушундай жооптор тактап айтканда, иш кагаздарын жүргүзүү боюнча **диагностикадан** кийин мамлекеттик кызматкерлер өз каражаттарына иш кагаздарын үйрөнүү боюнча төмөнкү китептерди сатып алышты:

1. Ахматов Т.А., Т.Ашырбаев “Иш кагаздары.” Мамлекеттик тилде иш жүргүзүү. Б., 2001

2. С. Ибрагимов “Иш кагаздарын жүргүзүүнүн орусча-кыргызча сөздүгү.” Усулдук колдонмо. Б., 2008

3. Кулалиева “Иш кагаздарын жүргүзүү” Б., 2013.

К. Кулалиевнын бул эмгеги иш кагаздарынын лексика-грамматикалык, стилистикалык өзгөчөлүгүн өздөштүрүү максатын көздөп, иш кагаздарын жүргүзүүдө жакшы натыйжа берүүдө.

Өз тажрыйбабызга кайрылып, иш кагаздарын жүргүзүүнү үйрөтүүнүн ык-жолдорун сунуштайбыз:

- кесиптик лексикалар менен иштөө (1-таблица).
- иш кагаздарынын таяныч үлгүсү менен иштөө (2-таблица).
- иш кагаздарынын таяныч схемасы менен иштөө (3-таблица)

Жыйынтыктап айтканда, бүгүнкү күнү иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнүн **көйгөйлөрү** да аз эмес. Аларга токтолсок:

1. Иш кагаздарын мамлекеттик мекемелерде бир стилде жүргүзүлбөшү.
2. Мамлекеттик иш кагаздарды мамлекеттик тилде жүргүзүүдө айрым иш кагаздарынын аталышытарынын ар кандай болушу, мисалы: справка - маалымдама, маалымкат, тактама.
3. Көпчүлүк мекемелерде иш кагаздарынын түп нускаларынын орус тилинде даярдалып жатышы, кыргызча которулганда мааниси жагынан түп нускага туура келбеген учурлардын болушу.
4. Күч түзүмдөрүндө иш кагаздарынын стилинин, терминдеринин колдонулушуна жол берилиши бир калыпта болбошу ж.б.

1-Таблица. Иш кагаздарынын таяныч үлгүлөрү менен иштөө

Образец текста письма-претензии о финансовых расчетах Направляем Вам претензию _____ на уплату (сумма прописью) _____ за (задолженность по счету, дебиторская и т.п.) и просим не позднее _____ дать Ваше заключение по существу претензии. Приложение: на _____ листах (Должность _____ Фамилия, инициалы) (Глав.бухгалтер _____ Фамилия, инициалы)	Финансы чыгым жөнүндө доомат-каттын үлгүсү Сиздерге дебитордук счет боюнча карыз экендиги жөнүндө доомат катты жөнөтөбүз. Сиздерден доомат катка берген жообунуздарды _____ калтырбай күтөбүз. Тиркеме: _____ баракка. (Кызматы: _____ аты-жөнү) (Башкы бухгалтер: _____ аты-жөнү)
Образец заявления о приеме, увольнении _____ _____	Кабыл алуу, бошотуу арыздардын үлгүлөрү _____ _____

1.Заявление о приеме на работу Прошу принять меня на работу (в штат, по совместительству) с (дата) на должность (указать должность). Условия оплаты (сдельные, с ежемесячным окладом и др.) 2. Заявление об увольнении 1. Прошу уволить меня по собственному желанию с (дата) 2. Прошу с (дата) освободить меня от занимаемой должности в связи с переходом на другую работу. (подпись, дата)	1. Кызматка кабыл алуу боюнча арыз Мени штатка айкалыштырып иштөөгө (кызмат абалын көрсөтүү) кабыл алуунузду өтүнөмүн. Акы төлөөнүн шарты-(иштегениме жараша, айлык менен – ж.б.) 2. Кызматтан бошонуу арызы 1. Өз каалоом боюнча кызматтан (датасы) бошотуунузду суранамын. 2. Башка жумушка которул-гандыгыма байланыштуу мени (датасы) ээлеген кызматымдан бошотуунузду суранамын. (колу, датасы)

Иш кагаздарын мамлекеттик тилде натыйжалуу жүргүзүүнүн жолдорунун багыттарын сунуштайбыз:

- Иш кагаздарынын мамлекеттик стандартын иштеп чыгуу.
  - Мамлекеттик тилде иш кагаздарын колдоно билүүнүн компьютердик (MS Office) адис катчыларын окутуп даярдоо .
  - Кесиптик тармактагы котормону ошол багыттын адисине милдеттендирүү.
  - Борборлоштурулган Терминком баардык тармактардагы ченемдик – укуктук документтердеги, окуу куралдарындагы жана сөздүктөрдөгү терминдерди бир тартипке салуусу зарыл.
  - Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын алдында 1 айлык - 24 саатка гана эсептелген окутуу курстары иш кагаздарын жүргүзүүгө жетишсиз, ошондуктан мамлекеттик кызматкерлер иш кагаздарын талапка ылайык жүргүзүү үчүн кеминде 6-айлык курстарды бүтүрүшү керек.
  - Иш кагаздарын жүргүзүү боюнча курстардагы окуудан натыйжа алуу үчүн иш убактысынан башка убакытта өтүлүшү керек.
  - Орус тилдүү мамлекеттик кызматкерлерди тилге үйрөтүүдө, андан ары иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүдө бирдиктүү программалар иштелип чыгышы керек.
  - ЖОЖдордо Мамлекеттик кызмат факультеттеринде кыргыз тили сабагы болгону 128 саатка чектелген, ал жетишсиз ошондуктан, кыргыз тили сабагын көбөйтүү керек.
  - Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бардык министрликтерде, мекемелерде иш кагаздарын жүргүзүү, анын жазылышын, стилин бирдейлештирүү талабы коюлушу керек.
- Ал эми мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана өркүндөтүү багытында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан төмөнкү иш-чаралар көрүлүүдө:**
- “кыргыз жана орус тилдерин окуп үйрөнүү боюнча бар болгон окуу усулдук базаны өркүндөтүү, ошондой эле окуп жаткандардын кесиптик ишинин тармагына ылайык тил билүүнүн деңгээлдерин баалоонун эл аралык системасына негизделген жаңы окуу-дидактикалык материалдарды иштеп чыгуу;
  - тил билүү деңгээли боюнча тастыктама берүү менен кесиптик карым-катнашты жана иш кагаздарын **мамлекеттик тилде жүргүзүү курстарын** уюштуруу;
  - иш кагаздарынын бардык түрлөрүн мамлекеттик тилде иштеп чыгуу жана аларды андан кийин бардык ведомстволордун сайттарына, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын ачык окуу-билим алуу порталына Word жана PDF форматында жайгаштыруу;

- мамлекеттик жана муниципалдык кызмат орундарына талапкерлерди мамлекеттик тилди билүүсүнүн деңгээлин "Кыргызтест" программасы боюнча, расмий, эл аралык тилдерди билүүсүнүн деңгээлин аныктаган тастыктамалардын жана кесиптик компетенттүүлүгүнүн негизинде тандоонун жана кызматкерлерди аттестациялоонун көп баскычтуу системасын түзүү; министрликтердин, ведомстволордун, башка мамлекеттик мекемелердин жана уюмдардын компьютердик системаларын зарыл болгон мамлекеттик тилдеги программалык продукттар менен камсыз кылуу." [1].

Адабияттар тизмеси

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 31-декабрындагы N 346 «Мекемелердин, уюмдардын, ишканалардын ишинде түзүлгөн, сактоо мөөнөттөрү көрсөтүлгөн башкаруу документтеринин типтүү тизмеси жөнүндө» токтому.- Алынды: <http://online.zakon.kz/Document/>
2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-июлундагы N 517 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында иш кагаздарын жүргүзүү боюнча типтүү нускама. - Алынды: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31679890
3. “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө” КР Мыйзамы. - Алынды: <http://online.zakon.kz/Document/>
4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 5-марты N 114 “Мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларды мамлекеттик тилге окутуу жана иш кагаздарын жүргүзүүнү мамлекеттик тилге өткөрүү боюнча чаралар жөнүндө” токтому. - Алынды: <http://online.zakon.kz/Document/>
5. Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы. - Алынды: <http://www.president.kg/kg/dokumentter/4036>
6. Ахматов Т. Иш кагаздары мамлекеттик тилде иш жүргүзүү [Текст] / Т. Ахматов, Т. Аширбаев. — Б.: Мамл. тил жана энциклопедия борбору. 2001. - 344 б.
7. Кулалиева К. Иш кагаздарын жүргүзүү[Текст] / К.Кулалиева. - Б.: 2013. - 218 б.
8. Современное русско-кыргызское деловое письмо (практическое пособие). - Б.: 1993. – 306 б.